

ESKİ UYGURCADA TİBET BUDİZMİ

Mehmet ÖLMEZ*
Uğur UZUNKAYA**

Özet

Budizm başta olmak üzere Manihaizm ve Hristiyanlık gibi dinleri benimsemiş olan Uygurlar bu dinlere ait metinleri tercüme etmişlerdir. Theravāda ve Mahāyāna'dan sonra Uygurlar arasında inanır bulmuş olan Tibet Budizmi yazılı kaynaklar bakımından Eski Uygurca araştırmalarında önemli bir yere sahiptir. Bu çalışmanın amacı Eski Uygurca ile kaleme alınmış Tibet Budizmine ait eserlerin incelenmesi ve bu eserler hakkında yapılan çalışmalara ilişkin bilgi verilmesidir. Bu yazı üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde Tibet Budizmi hakkında genel bir bilgi sunulmuştur. Metinler bölümünde Eski Uygurca ile kaleme alınmış Tibet Budizmine ait metinler ve onlar üzerine yapılan çalışmalar hakkında bilgi verilmiştir. Sonuç bölümü genel bir değerlendirmeyi içermektedir.

Anahtar sözcükler: Eski Uygurca, Budizm, Tibet Budizmi, bibliyografya.

Tibetan Buddhism in Old Uighur

Abstract

The Uighurs having adopted religions such as Buddhism, Manichaeism and Christianity translated texts, which belong to these religions. After Theravāda and Mahāyāna, Tibetan Buddhism, which had believers among the Uighurs, have an important place in Old Uighur studies in terms of written sources. The aim of this paper is to analyze Tibetan Buddhism texts in Old Uighur and to give informations about their research works. This article consists of three parts. General information about Tibetan Buddhism is presented in the introduction. Texts on Tibetan Buddhism

* Prof. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, olmez.mehmet@gmail.com

** Arş. Gör. Dr., Sakarya Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, uguruzunkaya@gmail.com

in Old Uighur and their bibliographical and thematic informations are presented in the texts part. The conclusion contains a general evaluation of the paper.

Key words: *Old Uighur, Buddhism, Tibetan Buddhism, bibliography.*

1. Giriş

Orta Asya'nın dinî, sosyal ve kültürel çeşitliliği, üzerinde yaşayan her toplumu şekillendirmiş, bu toplumlara farklı yönlerden katkı sağlamıştır. Uygurlar da coğrafi konumları ve diğer başka sebeplerle farklı dinî muhitlerde yer almış, Budizm başta olmak üzere Manihaizm ve Hristiyanlık gibi dinlere karşı ilgi duymuş ve bunun neticesinde bu dinlere ait eserlerin Uygurcaya tercüme edilmesini sağlamışlardır. Bu tercüme faaliyetleri Eski Uygurca kütüphanesinin oluşmasında en önemli etken olmuştur. Bu çalışmanın amacı bu noktada Tibet Budizmine ait Eski Uygurca metinlerin tespiti ve içeriği ile birlikte bu metinler üzerine yapılan çalışmalar hakkında bilgi vermektir; ancak buna geçmeden önce Tibet Budizmi hakkında genel bilgi verilmesi yerinde olacaktır.

Uygurların kabul ettiği dinlerin en başında gelen Budizm, MÖ yaklaşık olarak 6. yüzyılın ortalarında Hindistan'ın kuzeydoğusunda yaşayan Siddhârta Gautama tarafından ortaya konmuş büyük bir dinî ve felsefi sistemin adıdır. Budizmin Theravâda yani 'eskilerin yolu' kavrayışı bireyin kurtuluşunu esas alırken, Mahâyâna yani 'büyük araç' kavrayışı bütün canlıların kurtuluşunu esas alır. Bunların yanında Tibet Budizmi ise kimi ritüel ve sembollerle birlikte çeşitli meditasyon uygulamalarını barındırması bakımından diğer Budist kavrayışlarından ayrılmaktadır. Tibet Budizmi temelde Mahâyâna'nın bir kolu olarak gelişen Tantra Budizmi veya bir diğer deyişle Vajrayâna'nın Tibet yorumudur. Tibet Budizminin kökeninin iyi anlaşılması için ona kaynaklık eden Tantra Budizminin kökeni hakkındaki fikirler incelenmelidir. Esasen Tantra Budizminin kökenini belirlemek bu konuda çoğu zaman birbiriyle çelişen söylemlerin mevcudiyeti sebebiyle ziyadesiyle güçtür. Budizm tarihinin efsanelerden soyutlanamayacağı düşünüldüğünde, çeşitli bilimsel ve popüler yayınlardaki kökene ilişkin görüşler temelde efsanevi ve bilimsel olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Efsanevi görüşler tutarsız bir görüntü sergiler. Buna göre Tantra Budizminin kökeni Tarihî Buddha'nın hayatta olduğu zamana yaklaştırılabildiği gibi Budizmle hiçbir ilgisi olmayan ve birdenbire ortaya çıkan bir kaynak olarak da gösterilebilmektedir. Tantra Budizminin kökenine ilişkin temelde üç yaklaşım vardır: "(1) Kimilerine göre, Tantra Budizmi rahipler tarafından suç teşkil eden ve yozlaşmış istekler için bir çıkış yolu olarak ortaya çıkmıştır. (2) Diğerleri onun kökeninin derinliğini Hindistan'ın dinî başlangıç evresinde olduğunu düşünür. (3) Bir başka grup ise Tantra Budizminin yükselişini onun Śaiva vatandaşlarının geleneklerinden yapılan toplu bir

ödünçleme olduğuna işaret eder.” (Wedemeyer 2013: 18). Tantra Budizmi Buddhalığa giden yolu geniş ölçüde kısaltabilen çok etkili uygulama metotlarına sahip olduğunu savunmasına karşın, tamamen yeni bir oluşum olarak değerlendirilemez; çünkü kendisinden önceki iki ekolde de mevcut olan çoğu Budist unsurlar aslında bu ekolde de görülmektedir.

“Tantra Budizmi Buddhalık durumuna hızlı dönüşümü gerçekleştirmek için ritüeller, imgeleme ve semboller üzerine odaklanır.” (Powers 2007: 257). Tantrizm en başta Hint Tantrizmi ve Budist Tantrizmi olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Budist Tantrizm, Hindistanda MS 7. ve 11. yüzyıllar arasında ortaya çıkmıştır. Bu süre Tantrizmin en güçlü ve popüler yazarlarını içerir. MS 8. yüzyıl boyunca Tantra Budizmi Hindistan’dan Tibet’e yayılmıştır. Burada sıkı bir tutunma noktası yakalayan bu inanış ülkenin dinî yaşamında oldukça etkili olmuştur, sonrasında Lamaizm veya Tibet Budizmi olarak adlandırılan inanışın temellerini oluşturmuştur. Bu dinî inanış 8. yüzyıl boyunca Çin’e, oradan da 9. yüzyıl başlarında Japonya’ya geçmiştir.

Tibet’te Budizm 11. yüzyıldan sonra yerel bir kimlik kazanmış ve böylece Tibet Budizminin içinde çeşitli mezhepler oluşmuştur. Tibet Budizminin başlıca dört mezhebi bulunmaktadır. Bunlar Nying-ma, Ka-rgyud, Sa-skya ve Gelug’dur. Esasen bu mezhepler arasında çok belirgin bir felsefi anlayış farkı olmasa da uygulamalar, takip edilen liderler, metinler ve manastırlar bakımından farklılıklar göze çarpmaktadır. Nying-ma mezhebi Hintçe metinlere daha yakın olduğu düşünülen Tantra metinlerinin eski çevirilerine dayanırken, Ka-rgyud Tibet Budizminin yarı reforme olmuş mezheplerinden sayılır. Tibet Budizminin değişime uğramış ve 13.-14. yüzyıllarda siyasi bir güç edinmiş üçüncü büyük mezhebi Sa-skya adını taşımaktadır. Tibet Budizminin mezhepleri içerisinde en genci ve en yaygın olanı ise Gelug’dur.

“Tibet Budizminin kozmoloji anlayışının temelinde güneş ile ay, toprak, su, ateş, hava ile boşluktan oluşan beş unsur, Meru Dağı ve *maṇḍala* takdimi bulunmaktadır.” (Beer 2003: 80). Budizm Tanrı anlayışı hususunda agnostik bir tavır benimsemesine karşın, Tibet Budizmi yerel ve koruyucu Tanrılardan ve çok başlı şeytanlardan oluşan çeşitli ve zengin bir panteona sahiptir. Ayrıca Tibet Budizminde mitoloji de bu sebeple renkli bir görüntü sunar. Bunlara ilaveten Tibet Budizminde Tantra uygulamalarından *mantra*, *mudrā* ve *maṇḍala* oldukça yaygındır.

Sanskritçe *mantra* sözcüğü ‘fikir aracı’ anlamına gelmektedir (Monier-Williams 1899: 786a). Köken itibariyle Brahmanizm ve Hinduizmde de yer alan hece, sözcük veya mısralardan oluşan *mantralar*, Budizmdeki çoğunlukla anlamsız, kısa büyü formüllerini oluşturmaktadır. Bu mistik ve büyü ifadeler din adamları tarafından meditasyon esnasında icra edilir. Özel güçlere sahip

olduğuna inanılan bu sözler bir heceyi, heceler dizisini ve sözcükler dizisini de oluşturabilir. “Gücün seste cisimleştirilmesi ruhsal ve bazen de geçici sonuçlar meydana getirebilir. Zaman zaman da Tanrıların seste cisimleştirilmesi olarak düşünülür.” (JEBD 1979: 282a). Budizmde kısa mistik ifadeler *mantra* olarak adlandırılırken, daha uzun mısralar *dhāraṇī* olarak adlandırılır. “*Mantralar*, *dhāraṇī*lerin başında ve ortasında yer almakta ve ezbere söylendiğinde çok etkili olacağına inanılmaktadır.” (Getty 1914: 171).

Sanskritçe bir sözcük olan *mudrā*, kelime anlamı itibariyle ‘mühür veya mühürleme veya damgalama için kullanılan herhangi bir araç, mühür yüzüğü’ anlamına gelmektedir (Monier-Williams 1899: 822c; *mudrā* örneği için aşağıda bk. Görsel 1: Zieme-Kara 1979: 194); ancak Tantra terminolojisinde *mudrā*lar, ‘el pozisyonları, el ve çeşitli parmaklarla yapılan hareketler’ şeklinde anlaşılmaktadır. Bu bakımdan *mudrā*lar Tibet Budizminin sembollerinden ve meditasyon sırasında yapılan önemli uygulamalardandır.

Görsel 1

Sanskritçe bir sözcük olan *maṇḍala*, ‘çember, daire’ anlamına gelmektedir (Monier-Williams 1899: 775c). Meditasyonda yardımcı bir unsur olarak kullanılan *maṇḍalalar* evrenin bir sembolü olarak kabul edilmektedir. “Budist kullanımında her iki anlamı da barındıran bu terim, hem kutsal bir daire veya çember formunda bir diagrama işaret eder, hem de sıklıkla Tanrıları ve onların çevresindekilerin tasvirini barındırır.” (Powers 2007: 262).

Özetle, Budizmde Theravāda ve Mahāyāna yanında aydınlanmaya alternatif bir yol teklif eden Tibet Budizminin öğretileri rahip ve rahibelerden çok ruhban sınıfından olmayan kimseleri hedef kitlesi seçer ve bu sebeple dinî değerlere bağlı olmaktan çok büyü temellidir. Tibet Budizmi *mantraların* seslendirilmesi, *mudrāların* gerçekleştirilmesi ve *maṇḍalaların* çizimi aracılığıyla ruhsal dönüşümü sağlayacak çeşitli meditasyonlara yönelir; işte bu noktada öğretinin esasını öğrenmede kişiye kilit bir role sahip Gurular yardımcı olur. Gurulara ilave olarak bu ekolde sayısız ve çeşitli Tanrılar canlı bir panteonun oluşmasını sağlamaktadır.

2. Metinler

2. 1. *Amṛtadundubhisvaradhāraṇī*

Aparimitāyus yazımına ait eserlerden biri olan Eski Uygurca *Amṛtadundubhisvaradhāraṇī* birkaç blok baskı fragmandan oluşmaktadır (Yakup 2016: 123). Bu metnin fragmanları bugün Berlin-Brandenburg Bilimler Akademisindeki (*Berlin-Brandenburgische Akademie der Wissenschaften*) Turfan

Koleksiyonu'nda korunmaktadır.¹ Yakup metnin Berlin Turfan Koleksiyonu'ndaki blok baskı fragmanlarının kataloğunu hazırlamıştır (Yakup 2009: 201-204, Katalog Nr. 368–370). Metnin bütünlüklü neşri yine Yakup tarafından BT XXXVI içinde B metni başlığıyla tamamlanmış olup eser 68 satırdan oluşmaktadır (krş. Yakup 2016: 126-136).

Metnin Tibetçe ve Çince tercümeleleri de mevcuttur. “Eski Uygurca metnin mütercimi Çince ve Tibetçe metinlerin yanı sıra bilinmeyen bir dilden bir örnek metni daha – büyük bir olasılıkla Sanskritçe – göz önünde bulundurmuştur.” (Yakup 2016: 125). “Bu sūtra Buddha tarafından Campā şehrinde, beş yüz kişilik rahip topluluğunun huzurunda vaaz edilmiştir. Buddha batıda Amitābha adı verilen bir cennet olduğunu ve şayet rahipler, rahibeler ve ruhban sınıfından olmayan kimseler Amitābha Buddha'nın ismini doğru bir şekilde ezberlerlerse bunların bu iyi amelleri aracılığıyla Amitābha'nın saf ülkesinde yeniden doğacaklarını açıklar.” (Yakup 2016: 123). Bu Eski Uygurca metin Buddha'nın, Buddha'nın öğretisinin ve asil topluluğun tasavvur edilemez olduğunu belirtmekle başlar. Şayet biri bu tasavvur edilemeze inanır ve güvenirse onun mükafatı saf ülkede yeniden doğmaktır. Metin bu kısa girişten sonra Amitābha Buddha hakkında bilgi vermeye devam eder. Buna göre Amitābha Buddha'nın Sapativāra adlı sarayının genişliği on bin *yojana*'dır. Kendisi de bizzat bu sarayda doğmuş olup kşatriya soyundan gelmektedir. Amitābha Buddha'nın babası Suvara adlı Cakravartin kralıdır. Annesinin adı Tejovati'dir. Eşi de yine kşatriya soyundan olup ve adı Supālī'dir. Bundan sonra Buddha Amitābha'nın oğlunun, en yakın hizmetçisinin, öğrenciler topluluğunun en iyisi olanın ve zahmet çekenler arasında en iyi olanın adlarının anılmasıyla devam eder. Uygurca metin bu noktada kesilir ve sonra *Amṛtadundubhisvara*'nın *dhāraṇā*'sinin anılmasıyla son bulur.

2. 2. *Ārya-aparimitāyur-jñāna-nāma-mahāyāna-sūtra*

Eski Uygurca *Ārya-aparimitāyur-jñāna-nāma-mahāyāna-sūtra* birçok blok baskı ve birkaç yazma fragmandan oluşmaktadır.² Bu metnin fragmanları bugün Berlin Turfan Koleksiyonu başta olmak üzere, Kyōto, Londra ve St. Petersburg'da korunmaktadır (krş. Elverskog 1997: 106-107; Zieme 2005a: 9; Kasai 2008: 118-120). Metnin 167 fragmanı Berlin Turfan Koleksiyonu'nda korunurken, 35 fragmanı diğer koleksiyonlarda yer almaktadır (Yakup 2016: 43). Müller bu metnin başlığını da içeren bir fragmanın yazı çevirimine yer

1 Bu fragmanlar U 4739, Mainz 801 ve U 4529'dur.

2 Yakup metnin blok baskı fragmanları dışında üç tane yazma fragmanı olduğunu belirlemiştir. Metnin blok baskı ve yazma fragmanları arasındaki benzerlikler sebebiyle özellikle blok baskı fragmanlarda A yazmasının örnek olarak alınmış olacağını düşünmektedir, bk. Yakup 2016: 44-45.

vermiştir (Müller 1911: 51-52, 1. dipnot). Radloff bu metne ait bir fragmanın neşrini hazırlamıştır (Radloff 1928: 148-151). Haneda ve Yamada ise 1961’de metnin Japonya Ōtani Koleksiyonu’ndaki üç blok baskı fragmanını yayımlamıştır (Yakup 2016: 45-46’ya göre). Metnin ketebe kaydı Arat, Zieme ve Kasai tarafından neşredilmiştir (Arat 1965: 216-223; Zieme 1985: 155-158; Kasai 2008: 118-120). Liu 1985’te Turfan’da Bezeklik Mağarası’ndaki arkeolojik araştırmalar esnasında bulunan bu metne ait üç yeni fragmandan birinin fotoğrafını kısa bir bilgiyle yayımlamıştır ve aynı yıl Qämbiri ve Yüsüp de bu metnin başka bir fragmanını yayımlamıştır (Yakup 2016: 46’ya göre). Niu 1997’de metne ilişkin iki fragmanın fotoğrafına iki ayrı çalışmada yer vermiş ve Yakup 2000 tarihli doktora çalışmada metnin çeşitli koleksiyonlardaki fragmanlarından bazılarını neşretmiştir (Yakup 2016: 47’ye göre). Metnin Berlin Turfan Koleksiyonu’ndaki fragmanlarının kataloğu Yakup ve Knüppel ile Yakup tarafından hazırlanmıştır (Yakup ve Knüppel 2007: 95-150, Katalog Nr. 99–199; Yakup 2009: 182-193, Katalog Nr. 337–358). Metnin bütünlüklü neşri Yakup tarafından BT XXXVI içinde A metni başlığıyla tamamlanmıştır (Yakup 2016: 48-121).

Orta Asya Budizminin en yaygın metinlerinden biri olan *Ārya-aparimitāyur-jñāna-nāma-mahāyāna-sūtra*’nın bilinen Çince çevirisinin yanında Hoten Sakacası, Mançuca, Tangutça, Tibetçe ve burada da değinildiği gibi Eski Uygurca tercümesi mevcuttur (krş. Yakup 2016: 41). “*Ārya-aparimitāyur-jñāna-nāma-mahāyāna-sūtra*’nın Eski Uygurca tercümesinin örneği temelde Tibetçe olmalıdır; ancak mütercimim Fa cheng tarafından yapılmış Çince tercümesini ve Sanskritçe orijinal metni göz önünde bulundurduğu açıktır.” (Yakup 2016: 45). Yakup tarafından neşredilmiş metin 403 satırdan oluşmaktadır. Metin, *Ārya-aparimitāyur-jñāna-nāma-mahāyāna-sūtra*’nın Sanskritçe, Tibetçe ve Eski Uygurca başlıklarının anılmasıyla başlar ve bunu saygı ifadesi takip eder. Bundan sonra Mañjuśrī’ye hitaplar şeklinde *Jambudvīpa*’daki canlılar hakkında bilgi verilir. Sırasıyla 99, 84, 77, 65, 55, 45, 25 adet Buddhaların ve son olarak da Ganj Nehri’ndeki kum sayısınca Buddhaların *Amitāyuse-sūtra*’yı bir duygu ve sesle kiraatine buyurmasına yer verilir. Bundan sonra *Amitāyuse-sūtra*’yı istinsah etme veya istinsah ettirmenin canlılara katacağı fayda üzerinde durulur. Buna göre bu sūtrayı istinsah eden veya ettiren canlılar 5 Ānantarya günahlarından kurtulacaklar, hayattayken günahlarından arınacaklar, Māra, şeytanlar ve *rākṣasalar*ın canlılara zarar vermesine izin vermeyecekler, sonra da bu canlılar Sukhāvati’de yeniden doğacaklardır. Ayrıca bu sūtraya kim saygı gösterir, biat eder ve ona taparsa o sanki mükemmel öğretilerin hepsine tapmış gibi olacaktır. Metin bundan sonra sadakanın, iyiliğin, sabrın, çabanın ve meditasyonun gücüyle Buddhaların

samsārayı hakikaten aşıklarını ve ona üstün geldiklerini bildirir. Bu kısımdan sonra metnin ketebe kaydı gelir.

2. 3. *Ārya-rājāvavādaka-sūtra*

Eski Uygurca *Ārya-rājāvavādaka-sūtra* St. Petersburg’da korunan blok baskı bir fragmandan oluşmaktadır (Elverskog 1997: 107-108; Ölmez 1997: 243; Kasai 2008: 207). Bu fragman 40 satırdan oluşmaktadır ve ketebe kaydına sahiptir. Fragman Radloff tarafından neşredilmiştir (Radloff 1911: 69-90). Daha sonra Müller bu fragmanın bir kısmını yayımlamıştır (Müller 1918: 585, 3. dipnot). Metnin ketebe kaydı Kasai tarafından neşredilmiştir (Kasai 2008: 207).

Tibet Budizmi hakkındaki bu metin Tibetçeden tercüme edilmiştir. Metnin ketebe kaydından anlaşıldığı gibi Uygurca versiyon Saṅghaśrī tarafından Moğol imparatorunun emriyle tamamlanmıştır (krş. Kasai 2008: 207). “Bu kısa sūtra her şeyin geçiciliğini açıklayan Buddha’yı içermektedir ve kişi bunun farkına vararak ölümden korkmaz.” (Elverskog 1997: 107).

2. 4. *Ārya-sarva-durgati-pariśodhana-uṣṇīṣavijayā-nāma-dhāraṇī*

Eski Uygurca *Ārya-sarva-durgati-pariśodhana-uṣṇīṣavijayā-nāma-dhāraṇī* (kısaca *Uṣṇīṣavijayā-nāma-dhāraṇī*) Berlin Turfan Koleksiyonu’nda saklanan blok baskı fragmanlardan oluşmaktadır (Elverskog 1997: 121-122; Yakup ve Knüppel 2007: 25; Zieme 2005a: 9; Zieme 2015: 878). Belirlenebildiği kadarıyla metne ait bir yazma fragman da mevcuttur.³ Metin, Müller tarafından neşredilmiştir (Müller 1911: 27-50). Metnin Berlin Turfan Koleksiyonu’ndaki fragmanlarının fiziksel özelliklerini ihtiva eden kataloğunu Yakup ve Knüppel hazırlamıştır (Yakup ve Knüppel 2007: 151-178, Katalog Nr. 200–232).⁴ Metne ilişkin birkaç başka fragmanın kataloğu ise daha sonra Yak-

3 Zieme bu metne ait *Uṣṇīṣavijayādhāraṇī* sözcüklerine değinen, Berlin Turfan Koleksiyonu’nda korunan ve şimdiye kadar neşredilmemiş U 2378a (T I T 301.500) arşiv numaralı yazma fragmandan bahseder (krş. Zieme 2005a: 9). Toplam 24 satırdan oluşan ve bir kısmı hasar görmüş bu fragmanda saygı ifadesi ve başlığın anılmasından sonra *dhāraṇī* ifadelerinin Uygurca karşılıklarına yer verilir. Metinden ilk üç satır şöyledir: (1) *namo bud , namo drm , namo saṅ* (2) *başlatı burhanlar töpösi alkuda yegädmiş uṣṇīṣa viçaya atlıg* (3) *darni tegmä tutruk nom vayançane yörügi birlä*

4 Metne ilişkin bütün fragmanların katalog bilgilerini içeren bu çalışmada yalnızca U 4293 (T III M 225) [Katalog Nr. 232] fragmanının paralel metni ve neşir bilgisi mevcut değildir. Oldukça hasarlı bu fragmanın [a] yüzü Müller tarafından neşredilmiş olup T III M 207’ye, [b] yüzü ise yine Müller tarafından neşredilmiş T III M 207b’ye paraleldir. Müller neşri ışığındaki tamamlamalar ile bu fragmanın yazı çevirimi ve harf çevirisi şöyledir:

[a]

(tamamlamalar tamamen T III M 207b’ye göre, başlangıcı Müller 1911: 49, 30. satır)

1 [ançolayu kälmiştin bo üd-]

metinden oluşmaktadır.⁵ Bu metnin fragmanları bugün Berlin başta olmak üzere, St. Petersburg ve Nagoya (Japonya)'da saklanmaktadır (Elverskog 1997: 108-110; Röhrborn ve Róna-Tas 2005: 244; Yakup ve Knüppel 2007: 24; Zieme 2005a: 9; Kasai 2008: 120-124; Zieme 2015: 878; Yakup 2016: 11). Metnin araştırma tarihçesi hakkında bilgi vermek gerekirse, Eski Uygurca metnin Berlin fragmanları ilk olarak Müller tarafından neşredilmiş, onun bu neşrini diğer çalışmalar izlemiştir (Müller 1911: 50-75). Le Coq metnin bugün için kayıp olduğu düşünülen ve daha önce Müller tarafından da neşredilmiş bir fragmanını tıpkıbasımıyla yayımlamıştır (Le Coq 1919: 105-107, Tafel 5). St. Petersburg'daki tamamlayıcı fragmanlar Malov tarafından neşredilmiştir (Malov 1930: 88-93). Metnin ketebe kaydı Arat, Zieme ve Kasai tarafından yayımlanmıştır (Arat 1965: 233-235; Zieme 1975: 204; Zieme 1985: 170-172; Kasai 2008: 120-125). Shōgaito metnin Nagoya'daki iki fragmanını neşretmiştir (Shōgaito 1979). Zieme metnin bir fragmanını *Tārā-Ekaviṃṣatistotra* hakkındaki yazısında neşretmiştir (Zieme 1982: 592, U 4135 / T II 932) Porció bu Uygurca metnin mantra içeren çeşitli fragmanlarını yayımlamıştır (Porció 2003: 102-107). Metnin bütünlüklü neşri Röhrborn ve Róna-Tas tarafından tamamlanmıştır (Röhrborn ve Róna-Tas 2005). Eserin Berlin Turfan Koleksiyonu'ndaki fragmanlarının fiziksel özelliklerini ihtiva eden katalogunu Yakup ve Knüppel ve Yakup hazırlamıştır (Yakup ve Knüppel 2007: 33-93, Katalog Nr. 1–98; Yakup 2009: 181, Katalog Nr. 336). Ayrıca Zieme metne ilişkin yayımlanmamış bir başka fragmanı Maitreya inancına ilişkin açıklamaları konu alan yazısında neşretmiştir (Zieme 2016: 4-5, U 4145 / T II 3085).⁶

5 Röhrborn ve Róna-Tas bugün Berlin'de saklanan Mainz 764 ve U 2256 fragmanlarını küçük yazım farklılıkları ve sayfa düzeni sebebiyle blok baskı fragmanlar olarak değil, blok baskı şeklinde yazılmış yazma fragmanlar olarak düşünmektedir, krş. Röhrborn ve Róna-Tas 2005: 244-245.

6 Yakup ve Knüppel'de bu metne ait olduğu belirtilen ve daha önce neşredilmemiş U 4246 (T II T 661) hakkında yeterli bilgi mevcut değildir. Bu fragmanın [a] tarafı Röhrborn ve Róna-Tas'ın metin tesisine göre 406-409. satırlar arasındaki U 398 (T III M 225) ile kısmen paralellik gösterir, 409. satırdan sonra ise U 4246'nın [b] tarafı devam etmelidir. Bu fragmanın yazı çevirimi ve harf çevirimi şöyledir [tamamlamalar U 398'e göredir (Röhrborn ve Róna-Tas 2005: 276), eş değer metinler: Tib. 1 362-363, Taishō Nr. 977 406 b 23-26]:

[a]

- 1 lakşanlar[ıntın ünmiş sitatapatiri atl(i)g]
l'kş'n l'r //// // // // // // // // // // //
- 2 utsukmak[sız ulug yanturdaçı , ulug arvişlar]
'wtsuqm'q// // // // // // // // // // //
- 3 eligin [tutsarlar eltinsärlär]
'ylykyn // // // // // // // // //
- 4 ymä ugu[ş]
ym' 'qw/
- 5 küç küstün

“Bugün hâlâ Tibetliler arasında aynı şekilde yaşayan *Sitātapatrā-dhāraṇī* metni 5. veya 6. yüzyıldan itibaren oldukça popüler olmuş, bununla beraber Çince, Tibetçe ve Moğolca Budist külliyatın bir parçası olan bu metin Orta Asya’dan Nepal’e muhtelif yerlerde farklı dillerdeki birtakım yazmalarla ortaya çıkarılmıştır.” (Porció 1997: 229). Metnin Tibetçesinin dört temel biçimi mevcuttur ve Tibetçe temel biçimlerin hepsi Sankritçe orijinallerden tercümedir (krş. Lessing ve Wayman 1978: 117; Porció 2000: 4, “Giriş” bölümü). “Bu metin Tanrıça Sitātapatrā Aparājītā’nın adından oluşan büyü sözcükleri (*dhāraṇī*) üzerine yoğunlaşır.” (Porció 2000: 4, “Giriş” bölümü). Tibetçe ve Sanskritçe versiyonlar dışında metnin Hoten Sakacası ve Moğolca versiyonları da bulunmaktadır. Eski Uygurca metin ise Moğol döneminde tercüme edilmiştir. Eski Uygurca tercümenin örnek metninin ne olduğu tartışmasında farklı görüşler bulunmasına karşın bunun Sanskritçe versiyon olduğu tespit edilmiştir.⁷

-
- kwyç kwyswn
- [b]
- 1 ätöz kođup ymä sukavati atl(ı)g
’t’wyz qwtwp ym’ swk’v’ty ’’tlq
 - 2 mäjilig yertinçü uguşinta
m’nky lyk yyrtynçw ’wqwş ynt’
 - 3 alku az övkä biligsiz bilig k
’’lqw ’’z ’wyvk’ pylyksyz pylyk k
 - 4 ulatı nizvanılarıg tarkarmış bol[t₁]
’wl’ty nyz v’ny l’ryq t’rq’rmys bwlt/
 - 5 lar kayular birök jaljuklar
l’r q’yw l’r pyrwk y’lnkwq l’r
- 7 Müller bu metnin hem Uyg. hem de Çin. tercümesinin belki Tib. versiyonun kullanılmasıyla üretilmiş olabileceğini belirtir (Müller 1911: 51, 1. dipnot). Ligeti, Müller neşrinde Çin. versiyona yer verilmesine karşın bu metnin genel olarak Çin. metinden bazı önemli farklılıklar içerdiğini ve Uyg. metnin birçok noktada belirsiz kaldığını belirterek metnin Tib. versiyonunun Uyg. metindeki muammalı sözcüklerin doğru yorumunda Çince den daha fazla katkı sağladığına değinir (Ligeti 1973: 155). Porció Uyg. metnin Tib. aslından tercüme edildiği düşüncesinde hangi Tib. varyasyonun kullanıldığı ve her şeyden önce Uyg. metne esas alınan Tib. metnin Tib. kanona ne kadar benzediği sorularını sorar ve çalışmasının sonucunu iki maddede özetler: 1. Uyg. versiyon Kanjur’daki Tib. metinlerin herhangi birinden doğrudan doğruya kaynaklanmamıştır. Metnin yaygın popüler cazibesi düşünüldüğünde bu şaşırtıcı değildir. 2. Uyg. versiyonu Tib. 1 metninin herhangi bir versiyonuna veya tercümesine daha yakın tutmak yanlış olmayacaktır (Porció 1997: 231, 239). Porció doktora çalışmasında ise Uyg. ve Tib. külliyattaki versiyonların kayda değer farklılıklarının Skr. orijinalin Uyg. tercüme için temel veya bir yardımcı olarak kullanımının hesaba katılmasıyla izah edilebileceğini söyler. Bununla birlikte Skr. orijinalin kullanımına ilişkin kimi kanıtları paylaşır (Porció 2000: 36-38, “Giriş” bölümü). Röhrborn ve Róna-Tas ise Porció tarafından ortaya atılan bu hipotezin argümanlarını metinden örnekler göstererek Skr. versiyonla benzerliklere işaret edip Uygur mütercimmin Skr. versiyonu örnek aldığı düşüncesini temellendirmişlerdir (Röhrborn ve Róna-Tas 2005: 246-247). Ancak Yakup, Röhrborn ve Róna-Tas tarafından hazırlanan metnin yeni neşrinde dikkate

“*Sitātapatrā-dhāraṇī* kötülüğe karşı koruyucu ritüel bir metindir ve bu metnin *mantraların* sıralanmalarından ve ayine ilişkin (liturjik) bölümlerden oluşmaktadır.” (Porció 2003: 96). Bu noktada Eski Uygurca versiyon da Uygurcaya çevrilmiş ayine ilişkin bölümlerden ve seslendirilmesi anlamından daha etkili olan ve yalnızca Uygurca yazı çevirimi ile yetinilmiş mantralardan oluşmaktadır. Metnin Eski Uygurca versiyonunun muhtevası ayrıntılı olarak Röhrborn ve Róna-Tas tarafından ortaya konmuştur (krş. Röhrborn ve Róna-Tas 2005: 248-249). Buna göre giriş mahiyetindeki saygı ifadesi ile başlayan metin, Buddhalara ve Tanrılardan yardım ricası ile devam eder. *Dhāraṇī*yi ezberden okuma niyetinin tebliğini, *dhāraṇī*nin iyi etkilerini zikretme ve *Sitātapatrā*’nın dişil tezahüründen yardım ricası ve himaye istirhamı takip eder. Bundan sonra ezbere okunan mantraya yer verilir. Tehlikeler ve şeytanlardan himaye istirhamını, Tanrıça’nın cevabı ve şeytanların uzaklaştırılması takip eder. Yenelenmiş himaye istirhamına ve bir mantranın ezberden okunmasına yeniden yer verilir. Önünde himaye dilenilen tehlikelerin ve şeytanların zikri ve ezbere okunan mantradan sonra konu *Sitātapatrā-dhāraṇī*’nin muska vb. olarak kullanılmasına gelir. *Mantranın* ezbere okunması için talimatla birlikte çerçeve anlatı kitabın başlığının anılması ve ketebe kaydı ile sona erer.

2. 6. *Avalokiteśvara-sādhana*

Eski Uygurca *Avalokiteśvara-sādhana* blok baskı fragmanlardan ve bir kursiv yazılı yazma fragmandan oluşmaktadır (Elderskog 1997: 110-111; Kasai 2008: 208-210; Zieme 2015: 876). Bu metnin fragmanları bugün Berlin Turfan Koleksiyonu’nda saklanmaktadır. Fragmanların bütünlüklü neşri BT VII içerisindeki B ve C metni başlığıyla Kara ve Zieme tarafından hazırlanmıştır (Kara ve Zieme 1976: 63-68). Metnin blok baskı fragmanlarının fiziksel özelliklerini ihtiva eden katalog Yakup ve Knüppel tarafından hazırlanmıştır (Yakup ve Knüppel 2007: 211-216, Katalog Nr. 273–277). Ayrıca metnin ketebe kaydı Kasai tarafından neşredilmiştir (Kasai 2008: 209-210). Metne ilişkin bir fragmanın katalog bilgisi ise daha sonra Yakup tarafından sunulmuştur (Yakup 2009: 206, Katalog Nr. 206).⁸ Ketebe kaydına göre metnin

alınmayan U 400 fragmanının sadece Çince’de bir karşılığının olduğunu; fakat Skr. ve Tibetçe’de olmadığını belirterek bu durumda metnin müterciminin Skr. ve Tib.’de metnin yanı sıra *佛說大白傘蓋總持陀羅尼經 Foshuo da baisangai zongchi tuoluonijing* (Taishō Nr. 977, c. 19) gibi benzer bir Çin. metni göz önünde tutmuş olabileceğini kanıtlayacağını belirtir (Yakup 2016: 12).

- 8 Şimdiye kadar yayımlanmamış ve bu metne ait olduğu düşünülen fragmanın yazı çevirimi ve harf çevirimi şöyledir [U 4624 (T I D)]:

[a]

1 [a]/[k]u kamag r[inl(i)gla]r
//w q’m’q t/////r

2 daki nomka tüşürdäçilär , olarnıj

Eski Uyurca versiyonu Tibetçeden Puṇyaśrī tarafından tercüme edilmiştir (krş. Elverskog 1997: 110). Bu metne ait fragmanlardan biri 1333 tarihlidir (krş. Elverskog 1997: 110; Yakup ve Knüppel 2007: 26).

“*Avalokiteśvara-sādhana*’da konu – başlıktan da anlaşılacağı gibi – Bodhisattva Avalokiteśvara’nın bir meditasyon metnidir.” (Yakup ve Knüppel 2007: 25). Eski Uyurca tercüme Bodhisattva Avalokiteśvara’nın hayalde canlandırılması veya diğer bir ifade ile görselleştirilmesi ile başlamakta ve çeşitli *dhāraṇī-maṇḍalaların* açıklanmasıyla devam etmektedir.

2. 7. *Bahşı Ögdisi*

Eski Uyurca *Bahşı Ögdisi* bugün Berlin Turfan Koleksiyonu’nda U 5678 arşiv numarasıyla saklanmaktadır (Zieme 2005a: 9; Yakup 2016: 12). Bu metnin Ölmez tarafından neşredilmiştir (Ölmez 1998: 264-271). Kursiv yazılı bu metnin ön yüzünde 55 arka yüzünde ise 29 satır var olup toplam 84 satırdır. Metnin baş tarafı ziyadesiyle yıpranmış olmasına karşın sonraki satırlar tamdır. Eski Uyurca *Bahşı Ögdisi* saygı ifadesiyle başlar ve bununla beraber Guru’nun sıfatlarının zikriyle bir Guru övgüsü ortaya konur. Ayrıca öğrenciler tarafından Guru’dan övgü dilenmek ve kendileri için dualarda bulunmak da bu metnin konusunu oluşturur.

2. 8. *Beş Dhyāni Buddha’nın Tasvirinden*

Eski Uyurca *Beş Dhyāni Buddha* Berlin Turfan Koleksiyonu’nda korunan fragmanlardan oluşmaktadır (Zieme 2005a: 9; Yakup 2016: 146). “*Beş Dhyāni Buddha* bilgelğin beş görünüşünün idealize edilmesidir.” (Yakup 2016: 145). Bu *Beş Dhyāni Buddha*’yı; Vairocana, Akṣobhya, Ratnasambhava, Amitābha ve Amoghasiddhi oluşturmaktadır ve her birinin bir coğrafi yönde konumu, elementi, duyusu ve rengi vardır (krş. Yakup 2016: 145, Tabelle 1). Ancak belirlenebildiği kadarıyla bugün *Beş Dhyāni Buddha*’dan yalnızca iki Buddha’nın

-
- d’qy nwm q’ twşwrd’çy l’r ,, ’wl’r nynk
3 barça ämgäklärintä
p’rç’ ’mk’k l’r yn t’
4 üdrülüp ozgurgalı
,wydrwlwq ’wz qwrq’ly
[b]
1 kutgargalı tep ol üdün konşı im bodis(a)t(a)v yana
qwtq’rq’lı typ ’wl ’wydwn qwnşy ’ym pdwystv y’n
2 ... şakimuni t(ä)ñri t(ä)ñrilär burhanka inçä tep
... ş’kymwny *tnkry tnkryl*’r pwrq’n q’ ’ynç’ typ
3 ötündi , mäniñ amtı küsüşüm
,wytwndy ,, m’nynk ’mty kwyswş wm t... ..
4 sıkışlıg tınl(ı)glarıñ ada
syqşş lyq tynlq l’r nynk ”d’

tasvirini içeren Eski Uygurca fragmanlar mevcuttur. Bunlardan Buddha Ratnasambhava'nın tasvirine ilişkin bir fragman BT VII içinde F başlığında Kara ve Zieme tarafından neşredilmiştir (Kara ve Zieme 1976: 70). Bu fragman 9 satırdan oluşmaktadır ve Ch/U 7260 (T II S 19) arşiv numarasına sahiptir. Buddha Amoghasiddhi'nin tasvirini içeren bir fragman ise yine BT VII içinde H başlığıyla Kara ve Zieme tarafından neşredilmiştir (Kara ve Zieme 1976: 71-72). Bu fragman 29 satırdan oluşmaktadır ve U 5646 (T II S 1) arşiv numarasına sahiptir. Berlin Turfan Koleksiyonu'nda Ch/U 7031 (T II 169) arşiv numarasıyla saklanmakta olan ve toplam 19 satırdan oluşan bir başka fragman da hem Buddha Ratnasambhava hem de Buddha Amoghasiddhi'ye yer verir. Fragmanın bütünlüklü neşri Yakup tarafından tamamlanmıştır (Yakup 2016: 147).

2. 9. *Cakrasaṃvara*'ya İlişkin Üç Metin

Cakrasaṃvara'ya ilişkin bu metinlerden ilki Berlin Turfan Koleksiyonu'nda korunan U 5689 (T II Toyoq) arşiv numaralı fragmandır. Bu fragman BT VII içerisindeki J başlığıyla neşredilen U 5382 (T I a) ve yine BT VII içerisindeki A başlığıyla neşredilen U 557 (T I Tantra) ile kısmen paralellik taşır ve bunların yanı sıra Eski Uygurca *Bar do thos grol* içindeki D metni başlığıyla neşredilen metin ile de kısmen paralellikler taşır (Zieme 2005a: 8-9; Yakup 2016: 159). Bu fragmanın neşri Yakup tarafından BT XXXVI içinde F metni başlığıyla tamamlanmıştır (Yakup 2016: 161).

Cakrasaṃvara metnine ait olduğu düşünülen bir başka fragman daha Berlin Turfan Koleksiyonu'nda korunmaktadır ve arşiv numarası Ch/U 8008'dir (MIK 028428, T I D 54) (Yakup 2016: 160). Tamamlanmamış bu metin *dhāraṇī*lerden oluşmaktadır. Bu fragmanın neşri Yakup tarafından BT XXXVI içinde F metni başlığıyla tamamlanmıştır (Yakup 2016: 163).

Cakrasaṃvara metnine ait olan üçüncü metin bütünlüklü bir pustaka sayfasıdır ve ilk olarak metnin fotoğrafı 1995 yılında yayımlanmış, ardından Yakup tarafından 2000 yılında ilk inceleme yapılmıştır (Yakup 2016: 160'a göre) Fragmanın neşri Yakup tarafından BT XXXVI içinde F metni başlığıyla tamamlanmıştır (Yakup 2016: 165).

2. 10. Eski Uygurca *Bar do thos grol* ve Buna İlişkin Diğer Eserler

Eski Uygurca *Bar do thos grol* [= Tibet'in Ölüler Kitabı] kendisiyle birlikte Nāropa ekolünden dört dinî eserden oluşan yazmanın ilk metnidir (Scharlipp 1980: 50; Elverskog 1997: 117-120; Ölmez 1997: 237; Zieme 2005a: 9-10; Kasai 2008: 213-215; Zieme 2015: 878). Dunhuang'da bulunan bu yazma bugün Londra British Library'de Or. 8212 (109) arşiv numarasıyla korunmaktadır ve bütünlüklü neşri Zieme ve Kara (1979) tarafından yapılmıştır. Toplam

63 yapraktan oluşan kursiv yazılı bu yazmanın yazı üslubu ışığında 1–58. sayfaların aynı elden, 59–63. sayfaların ise farklı bir elden çıktığı söylenebilir. Sayfada 11-15 arası satır mevcuttur. Ayrıca yazmada tekrar yazımlar, fazladan harf yazımları, atlanan sözcükler için eklentiler ile Çince ve Brāhmī karakterler vardır. Burada *Bar do thos grol* ile birlikte Nāropa (1016-1100) öğretisinin Uygurca tercümesi olan dört Tibetçe dinî içerikli eserin muhtevası hakkında bilgi verilecektir.

Zieme ve Kara neşrinde A metni olarak adlandırılan Eski Uygurca *Bar do thos grol*, mevcut yazmanın ilk metnini oluşturmaktadır. Bu metin, yazmanın 1–236. satırları ile 1–11b sayfaları arasında yer almaktadır (Zieme ve Kara 1979: 54-78). Metnin başlığı *tümkä indirilig tınlıglarka eyin käzigçä bışurunup tuyunguluk nom tükädi* şeklindedir (228–229. satırlar). “Uygurca metin, ölüm ve yeniden doğum arasındaki ara evrede varoluş evrelerinden olan 15 *antarābhava*’nın sistematik bir tasvirini içerir.” (Elverskog 1997: 118). Es-erde Tibet Budizminin Gurularının isimleri sırasıyla zikredilir ve eser, ölüm alametlerinin sayılmasıyla devam eder. Metin yeniden doğumu engellemek için ölümlerin bilgilendirilmesini amaçlayan çok katmanlı bir eserdir. Esasen Tibetçe versiyona göre *Bar do thos grol*, meditasyonda büyük bir uygulamaya sahip olmayan; ancak her şeyden evvel okunmak için olan bir metindir (krş. Dietz 2010/2011: 88-89). Ölmek üzere olanların veya ölümlerin önceki yaşamlarında işledikleri eylemler ölüme veya ondan sonraki süreçlere etki etmektedir. Bu eserin okunması ölüm döşeğindeki ve ölümler tarafından ara dünyanın farklı aşamalarının bilinmesini sağlar (krş. Dietz 2010/2011: 91-92).

Zieme ve Kara neşrinde B metni olarak adlandırılan ikinci eser Nāropa’nın geleneği ile ilişkilidir; ancak şimdiye kadar sadece buna benzer Tibetçe metin *Rim pa bzhi lam du slong ba* [= Dört yolun rehberi] bulunabilmiştir (krş. Zieme 2015: 878). Bu metin, yazmanın 236–1011. satırları ile 11b–46b sayfaları arasında yer almaktadır (Zieme ve Kara 1979: 78-162). Metnin başlığı *tört törlüg käziglärig yolça uduzmaklıg täriş nomlug tamşak* şeklindedir (993–994. satırlar). Yazmanın tamamı düşünüldüğünde yalnızca ikinci eserde eserin ortaya çıkışı hakkında bilgi veren bir ketebe kaydı bulunmaktadır. Ketebe kaydına göre, 1350 yılında Prens Asuday’ın emriyle Üç-Lükünglü Sarıg Tutuñ tarafından istinsah edilmiştir.

Zieme ve Kara neşrinde C metni olarak adlandırılan üçüncü eser Nāropa’nın Tibetçeden Eski Uygurcaya çevrilmiş olan “6 dharma” öğretisinin tamamlanmamış bir tasviridir. Bu metin, yazmanın 1012–1297. satırları ile 47a–58b sayfaları arasında yer almaktadır (Zieme ve Kara 1979: 162-182). Metnin başlığı *çandaliniş altı dyanniş udızguluk yañı* şeklindedir ve metne ait bir ketebe kaydı mevcut değildir. “Cañdalī Dhayānasının en sonunda (1170–1172. satırlar) Karma Rañ-byuñ rdo-rje derleyici olarak görünür, gerçi

görünüşe bakılırsa Tibetçe orijinalin derleyici sayılabilir.” (Zieme ve Kara 1979: 30).

Zieme ve Kara neşrinde D metni olarak adlandırılan dördüncü eserin ilk üç eserle mukayese edildiğinde farklı bir kaleminden çıktığı anlaşılmaktadır. Bu metin, yazmanın 1298–1430. satırları ile 59a–63b sayfaları arasında yer almaktadır (Zieme ve Kara 1979: 182-192). Eserin son kısmı eksiktir. Eser Cakrasaṃvara’ya altı Gcod-pa sunusunu ortaya koyar; ancak son iki sunu, yazma burada yarıda kaldığından yer almamaktadır.

2. 11. *Kāyacakra-sādhana*

Eski Uygurca *Kāyacakra-sādhana* kursiv yazılı defter şeklindeki bir yazmanın ikinci metnini oluşmaktadır (Scharlipp 1980: 51; Elverskog 1997: 112-113; Ölmez 1997: 238; Zieme 2005a: 8; Zieme 2015: 878). Müller bu Uygurca yazmanın muhtevası ve fiziksel özellikleri hakkında bilgi sunar (Müller 1928: 381-386). *Śrīcakrasaṃvaramaṇḍalābhisamaya* ile aynı yazmada yer alan bu metnin bütünlüklü neşri BT VII içinde A metni başlığıyla 357–789. satırlar arasında Kara ve Zieme tarafından tamamlanmıştır (Kara ve Zieme 1976: 46-63).

“*Kāyacakra-sādhana* 1280’de ölen ünlü Tibet öğretmenlerinden ‘Phags-pa bLa-ma’ya atfedilen orijinal bir derlemedir.” (Elverskog 1997: 112). “*Kāyacakra-sādhana*’da çoğunlukla mevcut görünüşünden ve özellikle Şaṃvara tasvirinden farklı olan Cakrasaṃvara’nın tasvirini okumaktayız.” (Kara ve Zieme 1976: 12). Eski Uygurca tercümede Tibetçe versiyon temel alınmıştır. “Bu metin *Śrīcakrasaṃvara* döngüsü öğretileri içerisindeki bir ritüelin açıklamasıdır.” (Elverskog 1997: 112).

2. 12. *Mañjuśrī-nāma-saṃgīti*

Eski Uygurca *Mañjuśrī-nāma-saṃgīti* metni birçok blok baskı fragmandan meydana gelmektedir ancak bunlar sadece parçalar hâlinde korunmuştur (Kara ve Zieme 1977: 83; Scharlipp 1980: 50; Elverskog 1997: 114-116; Zieme 2005a: 9; Kasai 2008: 129-130; Zieme 2015: 878). Bu metnin fragmanları bugün Berlin ve St. Petersburg’da saklanmaktadır. Radloff St. Petersburg’daki metne ilişkin bir fragmanı neşretmiştir (Radloff 1928: 106-109). Metnin Berlin Turfan Koleksiyonu’ndaki fragmanlarının bütünlüklü neşri BT VIII içerisinde B metni başlığıyla Kara ve Zieme tarafından hazırlanmıştır (Kara ve Zieme 1977: 83-121). Metnin ketebe kaydı Zieme ve Kasai tarafından neşredilmiştir (Zieme 1975: 197-199; Zieme 1985: 178-179; Kasai 2008: 129-130). Berlin fragmanlarından dört parça Kara tarafından yayımlanmıştır (Kara 1981). Shōgaito St. Petersburg’daki kursiv yazının farklı türlerindeki altı fragmanı metnin Çince tercümesinin Uygurca yazı çevirimi olarak belir-

lemiştir (Shōgaito 1995: 65-153). Zieme Uygur yazılı Çince tercümenin başka bir fragmanını daha neşretmiştir (Zieme 1996: 4-5). Berlin Turfan Koleksiyonu'ndaki fragmanların kataloğu Yakup ve Knüppel tarafından hazırlanmıştır (Yakup ve Knüppel 2007: 183-209, Katalog Nr. 235–272).

Mañjuśrī-nāma-saṃgīti metni ritüellerden oluşan Tibet Budizminin en yaygın metinleri arasında yer almaktadır. Aslı belirsiz olan bu metnin 5. ve 10. yüzyıllar arasında Hindistan'da oluşturulduğuna inanılır ve bu metin daha sonra Tibetçeye tercüme edilmiştir (krş. Elverskog 1997: 114; Kara ve Zieme 1977: 85). Metnin önemini Tibet Budizmi külliyatının açılış sūtralarından biri olması sağlamaktadır. “Tibet’te ve Hindistan’da rahipler ve ruhban sınıfından olmayan kimseler tarafından günlük olarak ezbere okunan, sayısız Tibetçe ve Sanskritçe yorumların nesnesi *Mañjuśrī-nāma-saṃgīti* çoklu *sādhana* ve *maṇḍala* döngülerinin temeli olarak hizmet eder ve Hint-Tibet Budizminin yayılımında büyük istikrar sağlayıcı faktörlerden biri olur.” (Davidson 1981: 1). “Budizmin bütün ekollerinde yaygın olan bu metinde konu Bodhisattva Mañjuśrī’nin ayırt edici özelliklerinin ve niteliklerinin övgüsüdür.” (Yakup ve Knüppel 2007: 25). Metnin Tibetçe ve Sanskritçe versiyonları dışında Çince, Moğolca ve Mançuca versiyonları da mevcuttur. “Metnin Eski Uygurca versiyonu ise Yüan döneminde tercüme edilmiştir ve Uygur Budistler tarafından birkaç kez istinsah edilmiştir.” (Zieme 1996: 1). Metnin en az üç (belki de dört) Uygurca tercümesi Tibetçe versiyondan yapılmıştır (krş. Kara ve Zieme 1977: 83; Elverskog 1997: 114).

2. 13. *Mañjuśrīsādhana*

Eski Uygurca *Mañjuśrīsādhana* Japonya Ryūoku Üniversitesi Ōtani Koleksiyonu’nda korunan kursiv yazılı bir fragmandır (Elverskog 1997: 117; Kasai 2008: 211-212). Bu fragmanın neşri Oda tarafından tamamlanmıştır (Oda 1974, ayrıca Oda 1980). Metin toplam 37 satırdan oluşmaktadır.

“Ketebe kaydına göre metin Eski Uygurca *Ārya-rājāvādaka-sūtra*’nın da mütercimi olan Saṅghaśrī tarafından muhtemelen Moğol döneminde Tibetçeden çevrilmiştir.” (Kasai 2008: 211). Metnin konusu Bodhisattva Mañjuśrī’nin görselleştirme meditasyonudur.

2. 14. *Pañcarakṣā*

Eski Uygurca *Pañcarakṣā* St. Petersburg ve Berlin’de korunan fragmanlardan oluşmaktadır (Zieme 2005a: 9; Zieme 2005b: 151-164; Zieme 2015: 878). Metne ilişkin St. Petersburg’daki iki fragman Radloff tarafından neşredilmiştir (Radloff 1928: 109-112, Nr. 60; 194-196, Nr. 103). Zieme *Pañcarakṣā*’ya ait Berlin Turfan Koleksiyonu’nda yer alan fragmanları Moğolca ve Sanskritçesi ile karşılaştırarak neşretmiştir (Zieme 2005b). *Pañcarakṣā* beş Budist Tan-

rının oluşturduğu bir gruptur. “*Pañcarakṣā* (Beş Himaye); *Mahāpratisarā*, *Mahāmāyūrī*, *Mahāsāhasrapramardanī*, *Mahāmantrānusāriṇī* ve *Mahāśīta-vatī*” den oluşmaktadır.” (Hidas 2015: 133).

2. 15. Sa-skya Paṇḍita’nın *Guruyoga*’sı

Kursiv yazılı kitap formatındaki yazmadan oluşan Sa-skya Paṇḍita Kundga’rgyal-mchan’ın (1182-1251) *Guruyoga*’sının Eski Uygurca tercümesi bugün Berlin’de saklanmaktadır (Scharlipp 1980: 50; Elverskog 1997: 111-112; Ölmez 1997: 237-238; Kasai 2008: 210-211; Zieme 2015: 877). Murtuk’ta bulunan bu yazma 52 sayfadan ve 497 satırdan oluşur. BT VIII içerisinde A metni olarak Kara ve Zieme tarafından neşredilen eser ünlü Tibet âlimi Sa-skya Paṇḍita’nın orijinal eseri olan Tibetçe *Lam zab-ma bla-ma’i rnal-’byor*’un Eski Uygurcaya kelimesi kelimesine tercümesidir (Kara ve Zieme 1977: 29-64).

Bu metnin son iki sayfası tamamlanmamış iki ketebe kaydı içerir. Eski Uygurca versiyonun ne zaman ve kim tarafından tamamlandığı belirsizdir, eser ikinci ketebe kaydındaki tasvire göre Lükçüng şehrindeki Sirkäp isimli manastırda yazılmıştır (krş. Kasai 2008: 210). “Eserde Sa-skya Paṇḍita, ezoterik Lamaizmin teori ve uygulamalarının merkezî bir konusu olan öğrencilerin Guru’ya olan davranışlarını konu alır.” (Kara ve Zieme 1977: 19). “Esasen Guru tüm beşeri ve tanrısal varlıkların üstünde yer alır ve ona hizmet mutlak itaat, bedensel, ruhsal ve cismani bakımdan kusursuz fedakârlığı gerektirir.” (Kara ve Zieme 1977: 20). Tibet Budizminde *Guruyoga* ismiyle yazılmış eserler yalnızca burada bahsi geçen eserle sınırlı değildir, bu bakımdan *Guruyoga*’lar popüler bir konudur. Sa-skya Paṇḍita, *Guruyoga*’nın girişinde dönemi için hatırı sayılır külliyata ilişkin birçok eserden alıntılar yapar ve metnini bu eserler üzerinde kurar. Girişi mucizevi güçleri kazanmanın üç tür metodu takip eder ve ketebe kaydı ile metin son bulur.

2. 16. *Sahasrākṣa-sahasrabāhv-avalokiteśvarabodhisattva-dhāraṇyṛddhi-mantra-sūtra*

Eski Uygurca *Sahasrākṣa-sahasrabāhv-avalokiteśvarabodhisattva-dhāraṇyṛddhi-mantra-sūtra* tercümesi bugün Berlin ve St. Petersburg’da korunan birkaç fragmandan oluşmaktadır (Elverskog 1997: 120; Kasai 2008: 125-129). Berlin Turfan Koleksiyonu’ndaki fragmanlardan metnin birinci ketebe kaydı özelliğini taşıyan biri Ş. Tekin tarafından neşredilmiştir (Tekin 1965: 31-32). Bu metne ilişkin iki fragmanın neşri Röhrborn tarafından tamamlanmıştır (Röhrborn 1976: 90-100). Zieme metnin ikinci ketebe kaydı özelliğini taşıyan başka bir fragmanı yayımlamıştır (Zieme 1976: 769-770). Shōgaito ise St. Petersburg’da bulunan metne ilişkin birkaç fragmanı neşret-

miştir (Shōgaito 2003: 180-196). Metnin ketebe kayıtlarının her ikisi daha sonra Kasai tarafından yayımlanmıştır (Kasai 2008: 125-129). Ancak bugüne kadar metnin toplu bir neşri hazırlanmamıştır.

Bu metin Bodhisattva Avalokiteśvara'nın merhameti hakkındadır. Metnin Sanskritçe versiyonu dışında Çince, Tibetçe ve burada da bahsedildiği üzere Eski Uygurca tercümesi bulunmaktadır. Metnin Eski Uygurca tercümesinin mütercimi Şiņko Şali Tutuņ'dur. Çince tercümenin farklı zamanlarda ve farklı mütercimler tarafından yapılan iki versiyonu mevcuttur ve bu iki versiyon da Sanksritçeden tercüme edilmiştir (krş. Kasai 2008: 125).

2. 17. *Śrīcakrasaṃvaramaṇḍalābhisamaya*

Eski Uygurca *Śrīcakrasaṃvaramaṇḍalābhisamaya* kursiv yazılı defter şeklindeki bir yazmanın ilk metnini oluşturmaktadır (Scharlipp 1980: 51; Elverskog 1997: 122-123; Ölmez 1997: 237; Zieme 2005a: 8; Kasai 2008: 212-213; Zieme 2015: 878). Son dönem Uygurcasına ait bu yazmanın fiziksel özellikleri ve içeriği hakkındaki ilk bilgilere Müller yer vermektedir (Müller 1928: 381-386). Eski Uygurca *Śrīcakrasaṃvaramaṇḍalābhisamaya*'nın bütünlüklü neşri Kara ve Zieme tarafından hazırlanan BT VII içindeki A metninin birinci bölümü olarak 1–356. satırlar arasında yer almaktadır (Kara ve Zieme 1976: 31-46). Metnin ketebe kaydı Kasai tarafından neşredilmiştir (Kasai 2008: 212-213). Uygur mütercim Puņyaśrī'nin bu eseri 14. yüzyılın başlarında tercüme ettiği düşünülmektedir.

Tantra Budizmine ilişkin bu eser, “Sa-skya ekolü içerisinde çoğu Tibet Budizmi ekolünün dinî teori ve uygulamasında merkezi bir rol oynayan Cakraśamvara döngüsünü anlatır.” (Kasai 2008: 212). Cakraśamvara kan içici Heruka ile karısı domuz başlı Vārāhī'nin oluşturduğu birleşik bir Tanrıdır ve bu birliktelikten oluşan karmaşık Tanrı Śamvara, Moğol döneminde Sa-skya ekolünün en sevilen Tanrısıydı. Metin, Heruka ile onun Tanrıça eşiyle Mahāyāna panteonunun 62 Tanrısını ihtiva eder. Ayrıca çok anlamlı, çok katmanlı sembol sistemi ile ona mensup ritüeller ve meditasyon yapma yoluyla *maṇḍala* hazırlama ve Tanrılara kurban sunma hakkındadır. Meditasyon esnasında mikrokosmos hâlindeki kişi *maṇḍala*nın geometrik düzleminde bedensel ve zihinsel birliktelik ile *maṇḍala* Tanrılarıyla makrokosmosa erişir (krş. Kara ve Zieme 1976: 10-11 ve ötesi).

2. 18. *Tārā-ekaviṃśati-stotra*

Eski Uygurca *Tārā-ekaviṃśati-stotra* blok baskı fragmanlardan oluşmaktadır. Bu metnin fragmanları bugün Berlin ve Pekin'de saklanmaktadır (Elverskog 1997: 123-125; Yakup 2016: 10). Metnin Berlin Turfan Koleksiyonu'ndaki bir fragmanı ilk olarak BT VII içinde M metni başlığıyla Kara ve

Zieme tarafından daha sonra Berlin'deki bu fragman da dâhil olmak üzere diğer fragmanlar Zieme tarafından neşredilmiştir (Kara ve Zieme 1976: 78; Zieme 1982: 588-594). Pekin Milli Kütüphanesi'ndeki fragman Geng tarafından yayımlanmıştır (Geng 1979: 296-298). Bu metne ilişkin bir başka blok baskı fragman Zieme tarafından neşredilmiştir (Zieme 2012: 290-292).

“Tanrıça Tārā'nın 21 farklı formuna saygı olan *Tārā-ekaviṃṣati-stotra* veya “Yirmi Bir Tārā'nın Övgüsü” Tibet Budizmi geleneğinde oldukça önemli bir metindir.” (Elverskog 1997: 123). Tibetçede iki başlığa sahip olan metnin Moğolca ve Çince versiyonları da mevcuttur (Elverskog 1997: 123; Yakup ve Knüppel 2007: 26). Eski Uygurca versiyon konu itibarıyla metnin orijinaline doğrudan bağlıdır. Tanrıça Tārā'nın ezbere okuyanlar tarafından hayalde canlandırılmasının istendiği vasıflarının sıralanması ve bunlara saygı metnin en temel konusunu oluşturmakta olup metin manzum şekildedir.

2. 19. *Tejo-Mahākāla*'nın Tasviri

Eski Uygurca *Tejo-Mahākāla*'ya ilişkin metin Berlin Turfan Koleksiyonu'nda korunan iki fragmana dayanmaktadır.⁹ Bu iki fragman Yakup tarafından BT XXXVI içinde E metni başlığıyla neşredilmiştir ve toplam 32 satırdan oluşmaktadır (Yakup 2016: 153-157).

Eski Uygurca *Tejo-Mahākāla*'ya ilişkin ilk fragman ikinci fragmana göre oldukça kapsamlıdır ve burada konu *Tejo-Mahākāla*'nın tasviridir. Metne göre *Tejo-Mahākāla* domuz başlıdır ve kırmızı-sarı yukarıya doğru dikili saçları vardır. Sivri ve keskin azı dişleri birbirine kenetlenmiş olup dört ellidir. Bir eliyle demir yay tutar ve yayı gergindir. Sol elinde demir iğne, sağ elinde ise demir kazık tutar. Boğa postunda eyer ve at başlığı mevcuttur. Metin bu tasvirin ayrıntılandırılması ile devam eder ve son olarak *Tejo-Mahākāla*'ya ilişkin *dhāraṇī* anılır.

2. 20. *Türkische Turfan-Texte V A* [= *Türkçe Turfan Metinleri V A*]

Tibet Budizmine ilişkin bu metin Berlin Turfan Koleksiyonu'nda Mainz 732 (T II Y 21) arşiv numarasıyla saklanmaktadır. Metin üzerine yapılan tek çalışma Bang ve Gabain'e aittir (Bang ve Gabain 1931a: 324-341; Zieme 2005a: 9). *Türkische Turfan-Texte V*'te A metni olarak neşredilen yazma “Bir Tantra Metninden” başlığını taşımaktadır. Metnin çözümlenmeli dizini ve sözlüğü yine Bang ve Gabain tarafından hazırlanmıştır (Bang ve Gabain 1931b). Metnin katalog bilgilerine Özertural yer vermiştir (Özertural 2012: 165-166, Katalog Nr. 193).

9 Bu fragmanların arşiv numaraları Ch/U 6835 ve Ch/U 8066'dır.

Mevcut yazmanın baştan ilk iki satırı, sondan on satırı belirgin bir şekilde hasarlıdır. Bu metinde konu Tibet Budizmine ilişkin *mudrā* ve *mantraların* yardımıyla derinleşen meditasyonların tarifi, faydası ve etkisidir. Bununla ilgili olarak beş tür meditasyon tarifine ve bu esnada yapılması gereken *mudrā*lara da yer verilmektedir. Metinde beş kozmik unsur ile beden ilişkisine değinilerek metin, meditasyonda bedenini hangi kısmına hangi *dhāraṇī* hecelerinin yerleştirilmesi gerektiğini anlatmakla başlar. Bu cümleleri meditasyona ilişkin kimi bilgiler takip eder. Bundan sonra ise beş tür meditasyon anlatılır. Beş tür meditasyondan ilki mutluluğu artırma meditasyonudur. Bu meditasyonda güneş doğduğu sırada, güneşe yüz çevrilip güzel kokulu tütsüler yakılıp meditasyon ile on taraftaki Buddha'ya hürmet edilmelidir. Meditasyon esnasında güç yettiğinde de *dhāraṇī* söylenmelidir. Böylelikle sayısız sevap ve mutluluk artar. İkinci meditasyon tehlikeyi ortadan kaldırma maksadıyladır. Buna göre şafak vaktinde dağ tarafına doğru yüz çevrilip yine böyle meditasyon yapıp *dhāraṇī* söylenmelidir. Üçüncü meditasyon şeytanların üstesinden gelme hakkındadır. Öğlen vakti güneye doğru yüz çevrilip beden değişip Buddha bedenini göstererek coşkulu bir meditasyona dahil olarak *kalpa* ateşi gibi beden ile ateş yansıtılmalıdır. O ateş içinde şeytanların üstesinden gelecek sembollerden mızrak, kılıç, kemer, *vajra*, tekerlek, hançer, demir kamçı, ateş ile yansıtılıp büyük şeytanların üstesinden gelen *mudrā* uygulanmalıdır. Dördüncü meditasyon itibarlı olma hakkındadır. Beşinci meditasyon *gaoçao* denen meditasyondur. Tanrı ve şeytanları çağırma öğretisi hakkındadır. Metin bundan sonra birkaç satır daha devam eder; ancak son satırların ciddi hasarı sebebiyle nasıl nihayete erdiği kesin olarak bilinmemektedir.

Kitap rulosu şeklindeki bu yazma toplam 150 satırdan oluşmaktadır. Bang ve Gabain metnin yalnız ilk 133 satırını neşretmiş ve geriye kalan kısmın tamamen tahrip olduğu bilgisini paylaşmıştır (Bang ve Gabain 1931a: 333). Metnin 134. satırından itibaren şimdiye kadar neşredilmemiş kısmın yazı çevirimi ve harf çevirimi şu şekildedir [Mainz 732, 134-150. satırlar]:

- 134 , ol yaruk yolug taplasar t(ä)ṅri yerintä taplasar t(ä)ṅri-
,, 'wl y'rwq ywlwq t'pl's'r tnkry yyrynt' t'pl's'r tnkry
135 lärtä yol ıdmiş k(ä)rgäk ... tütsülüg lenhua
l'rt' ywl 'ydmyş krk'k ... twytswlwk lynqw'
136 oron üzä olurup ... [le]nhua tütsülüg ...
'wrwn 'wyz ' 'wlwrwp ... //nqw' twytswlwk tw
137 t(ä)ṅrilärtä kirmiş k(ä)rgäk ... k(ä)rgäk ärsär anıñ
tnkry l'rt' kyrmyş krk'k ... krk'k 'rs'r 'nynk
138 arvişın yeti kata sözlöp
'rvyšın yyty q't' sw'z l'p

- 139 sakınmış k(ä)rgäk , inçä tep
s'qynmyş krk'k ,, 'ynç' typ 'w
- 140 niñ ämgäki bir y(a)rl(ı)g bolzun
nynk 'mk'ky pyr yrlq pwlz wn
- 141 ... y(a)rl(ı)g bolzun tep
l'yw yrlq pwlz wn typ 'wy
- 142 ... yaruk yol
... y'rwq ywl twt
- 143 ... ämgäk sakın[mış]
... 'mk'k s'qyn///
- 144 [sö]zlämiş k(ä)rgäk
///zl'myš krk'k
- 145 birök t(ä)ñri tep
pyrwk tnkry typ
- 146 ... azu
s'rn ''z w qw
- 147 ötrü kälgäy tutgay
'wytrw k'lk'y twtq'y
- 148 sözlägäy , arıtu alk[u]
swyz lk'y ,, ''rytw ''lq/
- 149 urmış k(ä)rgäk bargay ,
'wrmyš krk'k p'rq'y ,,
- 150
... .. y'

2. 21. *Vajrapāṇi* Metni

Eski Uygurca *Vajrapāṇi* metni bugün Berlin Turfan Koleksiyonu'nda korunmaktadır ve kursiv yazılı 26 satırdan oluşan bir fragmandır (Kasai 2008: 215-216). Metnin neşri Kara ve Zieme tarafından BT VII içerisinde L metni başlığıyla yapılmıştır (Kara ve Zieme 1976: 75-77, U 6195) Metnin ön tarafında ana metin yer alırken arka tarafında müstensihne ait ketebe kaydı mevcuttur. Ketebe kaydındaki bilgiye göre, bu eser Koçolu Byañ-çhub dpal isimli bir başrahip tarafından Tibetçeden Uygurcaya tercüme edilmiştir. (krş. Kasai 2008: 215). Esasen ketebe kaydında mütercimim ismi dışında kendisi hakkında başka bir bilgi yoktur.

2. 22. *Vajrapāṇi-sādhana*

Eski Uygurca *Vajrapāṇi-sādhana* bugün Berlin Turfan Koleksiyonu'nda korunan tek sayfalı kursiv yazılı ve 15 satırdan oluşan bir fragmandır (Elverskog 1997: 125). Metnin neşri Kara ve Zieme (1976) tarafından BT VII içerisinde D metni başlığıyla yapılmıştır (Kara ve Zieme 1976: 68-69, U 5871) *Vajrapāṇi-sādhana*'nın Uygurca tercümesi, uygulamacılara anımsatılan ve kendilerini Vajrapāṇi Tanrı ile özdeşleştirdikleri Vajrayāna görselleştirme meditasyonunda kullanılmaktadır (krş. Elverskog 1997: 125). Uygurca metin Vajrapāṇi Tanrı'nın tasvirini konu alır.

2. 23. *Vajrasattva-mantra*'nın İki Fragmanı

Burada değinilecek Eski Uygurca *Vajrasattva-mantra* metni iki blok baskı fragmandan oluşmaktadır. Bu fragmanlardan ilki Berlin Turfan Koleksiyonu'nda U 4792 arşiv numarasıyla korunmakta olup fragman hakkında ilk bilgilere Zieme yer vermektedir (Zieme 2005a: 9). Fragmanın katalog bilgisi Yakup tarafından sunulmuştur ve neşri BT XXXVI içinde C metni başlığıyla yine Yakup tarafından tamamlanmıştır (Yakup 2009: 205, Katalog Nr. 371; Yakup 2016: 139-140). *Vajrasattva-mantra*'ya ait olduğu düşünülen bir başka fragman ise bir blok baskı sayfasının yukarı kısmından basma bir metin parçasıdır ve bu fragman 1988 ve 1995 yılları arasında Çin'de yapılan arkeolojik araştırmalar esnasında Dunhuang'da bulunmuştur (krş. Yakup 2016: 138). Yedi satırdan oluşan B 464:145 numaralı bu fragmana Zieme değinmiş, fragmanın neşri ise Yakup tamamlamıştır (Zieme 2005a: 9; Yakup 2016: 141-142).

“*Vajrasattva*, Mahāyāna, Mantrayāna ve Vajrayāna Budizmi geleneğinde yer alan bir Bodhisattva'dır, *Vajrasattva* meditasyonu ise olumsuz karma ruhunun arınmasına yardımcı olurken karmaya ilişkin etkinin çözülmesine sebep olur.” (Yakup 2016: 137). “*Vajrasattva* meditasyonun hazırlayıcı uygulaması kişinin aklında bu Tanrıyı düşlemesini ve zihnen tamamen aydınlanmış Buddhaların özelliğini tüm fiziksel, zihinsel ve ruhsal kusursuzluklar görseli ile ilişkilendirmesini içerir.” (Powers 2007: 301). *Vajrasattva* ritüelinde kişi bunun yanı sıra kendini *Vajrasattva* ile özdeşleştirmek için ayrıca yüz heceli *Vajrasattva dhāraṇī*'yi ezbere okur.

2. 24. *Vajravidāraṇā-nāma-dhāraṇīsādhana*

Eski Uygurca *Vajravidāraṇā-nāma-dhāraṇīsādhana* Berlin Turfan Koleksiyonu'nda korunan çift yapraklı bir fragmandır. Metnin bütünlüklü neşri Yakup tarafından BT XXXVI içinde G metni başlığıyla tamamlanmış olup eser 42 satırdan oluşmaktadır (Yakup 2016: 174-178).

Metnin Eski Uygurca tercümesi yanında Çince ve Tibetçe tercümeleri de mevcuttur. Eski Uygurca tercümenin yazılı olduğu fragman kopma ve kurt yeniği sebebiyle hasar görmüş olmasına rağmen eserin ismi korunabilmiştir.

2. 25. Tibet Budizmine Ait Diğer Fragmanlar

Tibet Budizmine ait olduğu düşünülen metinlerden ilki Berlin Turfan Koleksiyonu'nda U 5872 (T III M 165) arşiv numarasıyla korunmaktadır. Toplam 35 satırdan oluşan fragmanın bütünlüklü neşri Yakup tarafından tamamlanmış ve Eski Uygurca *Bar do thos grol* ile aynı çerçeve ve yazım şekline sahip olduğu belirtilmiştir (Yakup 2016: 181-184; 179). Burada konu Bodhi-sattva Mañjuśrī'nin görselleştirilmesidir.

Burada anılması gereken ikinci metin ise yine Berlin Turfan Koleksiyonu'nda korunan Ch/U 7475 (T M 245) arşiv numaralı fragmandır. Bu fragman üzerine ilk neşir Radloff tarafından yapılmıştır (Radloff 1928: 64). Daha sonra aynı fragman Yakup tarafından neşredilmiş ve Eski Uygurca *Bar do thos grol* ile aynı çerçeve ve yazım şekline sahip olduğu belirtilmiştir. (Yakup 2016: 185-186; 179). Toplam 7 satırdan oluşan bu fragmanda Hirişpra övgüsünden bahsedilmektedir.

Dunhuang'da bulunan B160:12 ve B161:9 fragmanlarında da konu Tibet Budizmidir. Bu iki fragmanın toplam satır sayısı 21 olup neşri Yakup tarafından tamamlanmış ve Eski Uygurca *Bar do thos grol* ile aynı çerçeve ve yazım şekline sahip olduğu belirtilmiştir (Yakup 2016: 185-186; 179).

Berlin Turfan Koleksiyonu'nda korunan fragmanlardan U 5751 (T II Y 41) Tibet Budizmine ilişkin metinlerdendir. 38 satırdan oluşan ve hangi metne ait olduğu henüz belirlenemeyen bu fragmanın neşri Yakup tarafından tamamlanmıştır (Yakup 2016: 187-188). Buddha'ya, öğretiyeye ve dinî topluluğa saygı ifadesi ile başlayan fragmanın konusunu Amitābha ülkesinde yeniden doğma oluşturur.

Berlin Turfan Koleksiyonu'nda korunan fragmanlardan bir diğeri ise Ch/U 6980'dir (T II 26.72). Bu fragman bir pustaka kitabından kaynaklanmaktadır ve toplam 10 satırdan oluşur. Fragmanın neşri Yakup tarafından tamamlanmıştır (Yakup 2016: 189-190).

Berlin Turfan Koleksiyonu'nda korunan Mainz 217 (T III M 200) toplam 16 satırdan oluşan ve bir kısmı tahrip görmüş blok baskı fragmandır. Fragmanın neşri yine Yakup tarafından tamamlanmıştır (Yakup 2016: 191-192). Bu fragmanda Ārya Avalokiteśvara ve Tanrıça Hayagrīva [Ati]guhya-jñāna'ya değinilir (Yakup 2016: 180).

Tibet Budizmine ait olduğu düşünülen fragmanlardan biri Berlin Turfan Koleksiyonu'nda U 5601 (T II D 161) arşiv numarasıyla korunmaktadır. To-

plam 8 satırdan oluşan bu fragmanın neşri Kara ve Zieme tarafından BT VII içinde E başlığıyla tamamlanmıştır (Kara ve Zieme 1976: 69). Oldukça kısa bu fragman bir Buddha'nın görselleştirilmesi hakkındadır.

Berlin Turfan Koleksiyonu'nda korunan U 5619 (T II D 363) ise toplam 15 satırdan oluşmaktadır ve neşri BT VII içinde G başlığıyla Kara ve Zieme tarafından yapılmıştır (Kara ve Zieme 1976: 70; Elverskog 1997: 105). Bu fragmanda bir *maṅḍala*nın tasviri yapılır.

Berlin Turfan Koleksiyonu'nda korunan U 4741 (T III M 243) ise toplam 24 satırdan oluşmaktadır ve neşri BT VII içinde I başlığıyla Kara ve Zieme tarafından yapılmıştır (Kara ve Zieme 1976: 72; Elverskog 1997: 105). Sayfada Çince karakter ile 11 numaralandırılması mevcuttur. Bu fragmanda konu bir Heruka ritüelidir.

Berlin Turfan Koleksiyonu'nda korunan U 5648 (T II S 2 B) toplam 22 satırdan oluşmaktadır ve neşri Kara ve Zieme tarafından BT VII içinde K başlığıyla yapılmıştır (Kara ve Zieme 1976: 74-75; Elverskog 1997: 105). Bu fragman bir Buddha'nın dönüşümünü tasvir eder.

Berlin Turfan Koleksiyonu'nda korunan U 6011 toplam 15 satırdan oluşmakta olup neşri Kara-Zieme tarafından BT VII içinde N başlığıyla yapılmıştır (Kara ve Zieme 1976: 78-79). Bu fragmanda çeşitli Guruların isimleri zikredilir.

Berlin Turfan Koleksiyonu'nda korunan U 3568 toplam 14 satırdan oluşmaktadır ve neşri Kara ve Zieme tarafından BT VII içinde O başlığıyla tamamlanmıştır (Kara ve Zieme 1976: 79). Bu fragman Tibetçeden Uygurcaya tercüme edilen bir metin hakkındadır.

3. Sonuç

Theravāda ve Mahāyāna ekollerinden sonra Uygurlar tarafından Tibet Budizminin kutsal edebiyatı da tercüme edilmeye başlanmıştır. Böylece konuları Budhaların görselleştirilmesi, Tanrılara, Tanrıçalara, Gurulara övgü ve meditasyon olan dinî bir literatür ortaya çıkmıştır. Belirleyebildiğimiz kadarıyla Eski Uygurca Tibet Budizmine ilişkin yayımlanmış toplam 24 metin ve hangi metne ait olduğu belirlenememiş birkaç fragman mevcuttur. Eski Uygurca Tibet Budizmi eserleri çoğunlukla blok baskı fragmanlardan oluşmaktadır ve az da olsa yazma fragmanlar bulunmaktadır. Birçoğu bütünlüklü olmasa da blok baskı fragmanların bir kısmı birbirine paralel metinlerden oluşmaktadır. Bu fragmanlar bugün başta Berlin Turfan Koleksiyonu olmak üzere Rusya, İngiltere ve Japonya gibi yerlerde çeşitli koleksiyonlarda korunmaktadır. Eski Uygurca tercümede örnek alınan metinler çoğunlukla Tibetçe ve Çince'den olsa da Sanskritçe orijinal de mütercimler tarafından göz

önünde bulundurulmuştur. Ayrıca Eski Uygurca fragmanlar Çince, Tibetçe ve Sanskritçe kimi unsurları da barındırmaktadır. Bu alanda yapılacak ayrıntılı koleksiyon taramaları ve metin neşirleri Orta Asya Türk Budizminin önemli bir kolu olan Tibet Budizminin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

Kısaltmalar

AdW	Akademie der Wissenschaften
AF	Asiatische Forschungen
AKPAW	Abhandlungen der Königlich Preußischen Akademie der Wissenschaften
BOH	Bibliotheca Orientalis Hungarica
BT	Berliner Turfantexte
BT VII	<i>Fragmente tantrischer Werke in uigurischer Übersetzung</i> , bk. Kara-Zieme 1976
BT VIII	<i>Die uigurischen Übersetzungen des Guruyogas...</i> , bk. Kara-Zieme 1977
BT XXXVI	<i>Altuigurische Aparimitāyus-Literatur und kleinere tantrische Texte</i> , bk. Yakup 2016
Çin.	Çince
JEBD	Japanese-English Buddhist Dictionary
SEDTF 1	Sprachwissenschaftliche Ergebnisse der deutschen Turfan-Forschung. Text-Editionen und Interpretationen von Albert August von Le Coq, Friedrich Wilhelm Karl Müller, Willi Bang, Annemaie von Gabain, Gabdul Raşid Rachmati, Wilhelm Thomsen. Gesammelte Berliner Akademieschriften 1908-1938. Mit Vorwort von Georg Hazai. Band 1. Mit 24 Tafeln. Leipzig 1972. (Opuscula. Sammelausgaben seltener und bisher nicht selbstständig erschienener wissenschaftlicher Abhandlungen. 3, 1.)
SEDTF 2	Sprachwissenschaftliche Ergebnisse der deutschen Turfan-Forschung. Text-Editionen und Interpretationen von Albert August von Le Coq, Friedrich Wilhelm Karl Müller, Willi Bang, Annemaie von Gabain, Gabdul Raşid Rachmati, Wilhelm Thomsen. Gesammelte Berliner Akademieschriften 1908-1938. Mit Vorwort von Georg Hazai. Band 2. Mit 15 Tafeln. Leipzig 1972. (Opuscula. Sammelausgaben seltener und bisher nicht selbstständig erschienener wissenschaftlicher Abhandlungen. 3, 2.)
SEDTF 3	Sprachwissenschaftliche Ergebnisse der deutschen Turfan-Forschung. Text-Editionen und Interpretationen von Friedrich Wilhelm Karl Müller, Albert August von Le Coq, Karl Foy, Gabdul Raşid Rachmati. Gesammelte Berliner Akademieschriften 1904-1932. Mit 27 Tafeln. Teil 3. Leipzig 1985. (Opuscula. Sammelausgaben seltener und bisher nicht selbstständig erschienener wissenschaftlicher Abhandlungen. 3, 3.)
SGKAO	Schriften zur Geschichte und Kultur des Alten Orients
SKPAW	Sitzungsberichte der Königlich Preußischen Akademie der Wissenschaften
Skr.	Sanskritçe
SPAW	Sitzungsberichte der Preußischen Akademie der Wissenschaften
Tib.	Tibetçe

TTK	Türk Tarih Kurumu
Uyg.	Uyğurca
VOHD	Verzeichnis der Orientalischen Handschriften in Deutschland
ZAGA	Zentralinstitut für Alte Geschichte und Archäologie

Kaynakça

- ARAT, Reşit Rahmeti (1965), *Eski Türk Şiiri*, Ankara, TTK Yayınları. (7, 45)
- BANG, Willi, Annemarie von GABAIN (1931a), *Türkische Turfan-Texte V*, Berlin. (SPAW. Phil.-hist. Kl. 1931: 14. 323-356.) [Tıpkıbasımı: *SEDTF 2*, 99-132.]
- BANG, Willi, Annemarie von GABAIN (1931b), *Analytischer Index zu den fünf ersten Stücken der Türkischen Turfan-Texte*, Berlin. (SPAW. Phil. hist. Kl. 1931, 17. 461-517.) [Tıpkıbasımı: *SEDTF 2*, 133-189.]
- BEER, Robert (2003), *The Handbook of Tibetan Buddhist Symbols*, Chicago, Shambhala.
- CHANDRA, Lokesh (1980), “Comparative Iconography of the Goddess Uṣṇiṣavijayā”, *Acta Orientalia Academia Scientiarum Hungaricae*, C 34, S 1/3, s. 125-137.
- DAVIDSON, R. M. (1981), “The Litany of Names of Mañjuśrī. Text and Translation of the Mañjuśrīnāmasaṃgīti”, *Tantric and Taoist Studies: In Honour of R. A. Stein*, haz. Michel Strickmann, C 1, Institut Belge des Hautes Études Chinoises, s. 1-69. (Mélanges chinois et bouddhiques. 20.)
- DIETZ, Siglinde (2010/2011), “Definitionen der ‘Zwischenexistenz’ im tibetischen und uigurischen ‘Totenbuch’”, *Ural-Altäische Jahrbücher*, N.F. C 24, s. 82-94.
- ELVERSKOG, Johan (1997), *Uygur Buddhist Literature*, Turnhout, Brepols. (Silk Road Studies. 1.)
- GENG, Shi-min (1979), “Qadimqi Uyğurca Buddhistik Āsar ‘Ārya-trāta-buddhamātrika-viṃṣati-pūga-stotra-sūtra’din Fragmentlar”, *Journal of Turkish Studies*, C 3, s. 295-306.
- GETTY, Alice (1914), *The Gods of Northern Buddhism: Their History, Iconography and Progressive Evolution Through the Northern Buddhist Countries*, Oxford, Oxford University Press.
- HIDAS, Gergely (2015), “Dhāraṇī Sūtras”, *Brill’s Encyclopedia of Buddhism, Vol. I: Literature and Languages*, haz. Jonathan A. Silk, Oskar von Hinüber, Vincent Eltschinger, Leiden, Brill, s. 129-137. (Handbook of Oriental Studies, Handbuch der Orientalistik Section Two: India 29/1.)
- Japanese-English Buddhist Dictionary* (1979), Tōkyō, Daitō Shuppansha.
- KARA, Georg (1981), “Weiteres über die uigurische Nāmasaṃgīti”, *Altorientalische Forschungen*, C 8, s. 227-236.
- KARA, Georg, Peter ZIEME (1976), *Fragmente tantrischer Werke in uigurischer Übersetzung*, Berlin, Akademie-Verlag. (AdW der DDR. ZAGA. SGKAO. BT. 7.)
- KARA, Georg, Peter ZIEME (1977), *Die uigurischen Übersetzungen des Guruyogas „Tiefer Weg“ von Sa-skya Paṇḍita und der Mañjuśrīnāmasaṃgīti*, Berlin, Akademie-Verlag. (AdW der DDR. ZAGA. SGKAO. BT. 8.)
- KASAI, Yukiyo (2008), *Die uigurischen buddhistischen Kolophone*, Turnhout, Brepols. (BT. 26.)

- LE COQ, Albert von (1919), “Kurze Einführung in die uigurische Schriftkunde”, *Mitteilungen des Seminars für Orientalische Sprachen an der Friedrich-Wilhelms-Universität zu Berlin, Westasiatische Studien*, C 11, s. 93-109. [Tıpkıbasım: *SEDTF* 3, 519-537]
- LESSING, F. D., Alex WAYMAN (1978), *Introduction to the Buddhist Tantric Systems*, Delhi, Motilal Banarsidass Publishers. (Buddhist Tradition Series. 20.)
- LIGETI, Louis (1973), “Le sacrifice offert aux ancêtres dans l’*Historie Secrète*”, *Acta Orientalia Academia Scientiarum Hungaricae*, C 27, S 2, s. 145-161.
- MALOV, Sergey Efimoviç (1930), “Sitātapatrā-dhāraṇī v uygurskoy redakcii”, *Doklady Akademii Nauk SSSR*, s. 88-94.
- MONIER-WILLIAMS, Monier (1899), *A Sanskrit-English Dictionary*, Oxford, Oxford University Press.
- MÜLLER, Friedrich Wilhelm Karl (1911), *Uigurica II*, Berlin. (AKPAW. Phil.-hist. Cl. 1910:3.) [Tıpkıbasım: *SEDTF* 1, 61-168]
- MÜLLER, Friedrich Wilhelm Karl (1918), “Toğrı und Kuišan (Küşän)” *SKPAW*, C 27, s. 566-586. [Tıpkıbasım: *SEDTF* 3, 438-458]
- MÜLLER, Friedrich Wilhelm Karl (1928), “Ein uigurisch-lamaistisches Zauberritual aus den Turfanfunden” *SPAW, Phil.-hist. Kl.*, s. 381-386. [Tıpkıbasım: *SEDTF* 3, 497-502]
- ODA, Juten (1974), “Uiguru-bun Monjishiri-jōju-hō no danpen ichiyō” [“A Fragment of the Mañjuśrī-sādhana in Uighur Script”], *Tōyōshi kenkyū*, C 33-1, s. 86-109. [Türkçe çevirisi: ODA, Juten (1980), “Eski Uygurca Bir Vesikannın Budizmle İlgili Küçük Bir Parçası”, *Türkiyat Mecmuası*, C 19, s. 183-202.]
- ÖLMEZ, Mehmet (1997), “Kurzer Überblick über die buddhistische Übersetzungsliteratur in Alttürkisch. Eski Türk Budist Çeviri Edebiyatına Kısa Bir Bakış”, haz. Mehmet Ölmez, *Çağdaş Türk Edebiyatına Eleştirel Bir Bakış, Nevin Önberk Armağanı*, Ankara, Simurg, s. 225-256.
- ÖLMEZ, Mehmet (1998), “Tibet Buddhezmine Ait Eski Uygurca Bahşı Ögdisi”, *Bahşı Ögdisi. Festschrift für Klaus Röhrborn anlässlich seines 60. Geburtstags. 60. Doğum Yılı Dolayısıyla Klaus Röhrborn Armağanı*, haz. Jens Peter Laut, Mehmet Ölmez, Freiburg/İstanbul, Simurg, s. 261-293. (Türk Dilleri Araştırmaları 21.)
- ÖZERTURAL, Zekine (2012), *Alttürkische Handschriften. Teil 16: Mahāyāna-Sūtras und Kommentartexte*, Stuttgart, Steiner. (VOHD. 13, 24.)
- PORCIÓ, Tibor (1997), “Preliminary Notes on the Uigur and Tibetan Versions of the *Sitātapatrādhāraṇī*”, *Historical and Linguistic Interaction Between Inner-Asia and Europe. Proceedings of the 39th PIAC Szeged, Hungary: June 16-21, 1996*. haz. Árpád Berta, Edina Horváth, Szeged, s. 229-241. (Studia uralo-altaica. 39.)
- PORCIÓ, Tibor (2000), *The One with the White Parasol, Four Sitātapatrā Texts in the Derge Kanjur and a Dunhuang Text (Pelliot tibétain, No. 45) with an Annotated English Translation of the Longest Canonical Version*, Viyana, Viyana Üniversitesi, Basılmamış Doktora Tezi.
- PORCIÓ, Tibor (2003), “On the Brāhmī Glosses of the Uygur Sitātapatrā Text”, *Central Asiatic Journal*, C 47, s. 91-109.
- POWERS, John (2007), *Introduction to Tibetan Buddhism*, 2. bs. New York / Colorado, Snow Lion Publications.
- RADLOFF, Wilhelm (1911), *Kuan-ši-im Pusar. Eine türkische Übersetzung des XXV. Kapitels der chinesischen Ausgabe des Saddharmapundarika*, [Ek I: Bruchstück des Ārya Rājāvavādaka genannten Mahāyāna Sūtra (69-90); Ek II: Ein Fragment aus der Prajñāpā-

- ramitā(?) (91-103); Ek III: Başlıksız (103-109); Ek IV: Başlıksız (110)], St. Pétersbourg. (Bibliotheca Buddhica. 14.) [Tıpkıbasım Osnabrück 1970].
- RADLOFF, Wilhelm (1928), *Uigurische Sprachdenkmäler. Materialien nach dem Tode des Verfassers mit Ergänzungen von Sergej Malov herausgegeben*, Leningrad. (AdW der Union der Sozialistischen Soviet Republiken.) [Tıpkıbasım Osnabrück 1972]
- RÖHRBORN, Klaus (1976), “Fragmente der uigurischen Version des „*Dhāraṇī-Sūtras* der großen Barmherzigkeit”, *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft*, C 126, s. 87-100.
- RÖHRBORN, Klaus, András RÓNA-TAS (2005), *Spätformen des zentralasiatischen Buddhismus. Die altuigurische Sitātapatrā-dhāraṇī, herausgegeben, übersetzt und kommentiert*. Göttingen. (Nachrichten der AdW zu Göttingen. I. Philologisch-historische Klasse. Jahrgang 2005, Nr. 3.)
- SCHARLIPP, Wolfgang (1980-83), “Kurzer Überblick über die buddhistische Literatur der Türken”, *Materialia Turcica*, C 6, s. 37-53.
- SHŌGAITO, Masahiro (1979), “Nakamura fusetsushi kyūzō, uigurugo monjo danpen no kenkyū”, *Tōyō gakuho*, C 61, 1-2, Shōwa 54 nen/Dec. 1979, s. 254(01)-226(029).
- SHŌGAITO, Masahiro (1995) “Uiguru moji-on utsusa reta kango butten dampen nit suite – Uiguru kanji-on no kenkyū. [Chinese Buddhist Texts in Uighur Script]”, *Gengogaku kenkyū*, C 14, s. 65-153.
- SHŌGAITO, Masahiro (2003) *Roshia shozō uigurugobunken no kenkyū - Uigurumoji hyōki kanbun to uigurugo butten tekisuto-* [Uighur Manuscripts in St. Petersburg. Chinese Texts in Uighur Script and Buddhist Uighur Texts], Kyoto.
- TEKİN, Şinasi (1965-66), “Uygur Bilgini Singku Seli Tutung’un Bilinmeyen Yeni Bir Çevirisi Üzerine”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, s. 29-33.
- WEDEMEYER, Christian K. (2013), *Making Sense of Tantric Buddhism. History, Semiology & Transgression in the Indian Tradition*, New York, Columbia University Press.
- YAKUP, Abdurishid (2009), *Altürkische Handschriften. Teil 15: Die uigurischen Blockdrucke der Berliner Turfansammlung. Teil 3: Stabreimdichtungen, Kalendarisches, Bilder, unbestimmte Fragmente und Nachträge*, Stuttgart, Steiner. (VOHD. 13, 23.)
- YAKUP, Abdurishid (2016), *Altuigurische Aparimitāyus-Literatur und kleinere tantrische Texte*, Turnhout, Brepols. (BT. 36.)
- YAKUP, Abdurishid, Michael KNÜPPEL (2007), *Altürkische Handschriften. Teil 11: Die uigurischen Blockdrucke der Berliner Turfansammlung. Teil 1: Tantrische Texte*, Stuttgart, Steiner. (VOHD. 13, 19.)
- ZIEME, Peter (1975), “Zur buddhistischen Stabreimdichtung der alten Uiguren”, *Acta Orientalia Academia Scientiarum Hungaricae*, C 29, s. 187-211.
- ZIEME, Peter (1976), “Singqu Sāli Tutung — Übersetzer buddhistischer Schriften ins Uigurische”, *Tractata Altaica, Denis Sinor sexagenario optime de rebus altaicis merito dedicate*, haz. Walther Heissig, John R. Krueger, Felix J. Oinas, Edmond Schütz, Wiesbaden, Harrassowitz, s. 767-775.
- ZIEME, Peter (1982), “Zum uigurischen Tārā-ekaviṃśatistotra”, *Acta Orientalia Academia Scientiarum Hungaricae*, C 36, s. 583-597.
- ZIEME, Peter (1985), *Buddhistische Stabreimdichtungen der Uiguren*, Berlin, Akademie-Verlag. (AdW der DDR. ZAGA. SGKAO. BT. 13.)

- ZIEME, Peter (1996), “A Fragment of the Chinese Mañjuśrīnāmasaṃgītī in Uigur Script from Turfan”, *Studies on the Inner Asian Languages*, C 11, s. 1-14.
- ZIEME, Peter (2005a), *Magische Texte des uigurischen Buddhismus*, Turnhout, Brepols. (BT. 23.)
- ZIEME, Peter (2005b), “Uigurische Fragmente aus der Pañcarakṣā”, *The Black Master. Essays on Central Eurasia in Honor of György Kara on his 70th Birthday*, haz. Stéphane Grivelet, Ruth I. Meserve, Ágnes Birtalan, Giovanni Stary, Wiesbaden, Harrassowitz, s. 151-164.
- ZIEME, Peter (2012), “Further Notes on the Uigur Blockprints of the *Tārā-Ekaviṃśatisotora*”, *Proceedings of the 1st International Colloquium on Ancient Manuscripts and Literatures of the Minorities in China*, haz. Huang Jianming, Nie Hongyin, Ma Lan, Beijing, s. 285-295.
- ZIEME, Peter (2015), “Local Literatures: Uighur”, *Brill’s Encyclopedia of Buddhism, Vol. I: Literature and Languages*, haz. Jonathan A. Silk, Oskar von Hinüber, Vincent Eltschinger, Leiden, Brill, s. 871-882. (Handbook of Oriental Studies, Handbuch der Orientalistik Section Two: India 29/1).
- ZIEME, Peter (2016), “Anmerkungen zum Maitreya-Glauben”, http://www.academia.edu/24846375/Anmerkungen_zum_Maitreya-Glauben, 13/12/2016, sa. 22.49.
- ZIEME, Peter, György KARA (1979), *Ein uigurisches Totenbuch. Nāropas Lehre in uigurischer Übersetzung von vier tibetischen Traktaten nach der Sammelhandschrift aus Dunhuang*, *British Museum Or.* 8212 (109), Wiesbaden, Harrassowitz. (AF. 63.) [aynı zamanda Budapeşte, Akadémiai Kiadó’da yayımlandı (BOH. 22)]

